

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

בס"ד

שעור מורה מורינו הרב יהודה גנס שליט"א שבת עקב תשע"ה:

בדיני ונוסח תפלת הדרך

א. כתב השלחן ערוך¹ וז"ל: "היוצא לדרך יתפלל יה"ר מלפניך... שתוליכנו לשלום" וכו'. והנה נוסח תפילת הדרך התפרש בגמ'² ובראשונים, אולם כיום המנהג כפי הנדפס בסידורים להוסיף עוד בקשות נוספות שלא הזכירם חז"ל. (שהבקשה "ותדריכנו לשלום", וכן המילים "ומלסטים וחיות רעות"³ והמילים "ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם", וכן המילים "ותשמע קול תחנונו" אינם בגמ' ובראשונים וכו').⁴

ב. ויש לעיין על מנהג זה, דאיך מותר לשנות את המטבע שטבעו חכמים בברכות ולומר נוסח שונה, וצ"ע.

ג. והנה לגבי אמירת הפיוטים נחלקו הראשונים בדבר⁵, ושורש מחלוקתם היא בפירוש דברי המשנה בברכות⁶ "מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר, לקצר אינו רשאי להאריך", שלדעת רש"י ודעימיה הכוונה בזה היא שאסור לשנות כלל מהמטבע שטבעו חכמים בברכות, ואילו לדעת הרשב"א ודעימיה מותר לשנות את הנוסח, אלא שבמקום שאמרו שאין הברכה פותחת בברוך אינו רשאי להוסיף פתיחה וכן להיפך במקום שאמרו לפתוח אינו רשאי שלא לפתוח.

ומעתה, מאחר שמנהגנו כדעת הרשב"א שמותר להוסיף על המטבע שטבעו חכמים ולומר פיוטים, שמא זהו גם ההיתר להוסיף בקשות בתפלת הדרך, אף שאינם מטבע שטבעו חכמים, דלא גרעו מאמירת הפיוטים.

ד. ועדיין צ"ע בזה, דלכאוי"ל דכ"ז באופן עראי, אבל להתיר בקביעות לשנות את המטבע שקבעו חז"ל מי התיר לנו⁷, וצ"ב.

ה. והנה שיטת רש"י⁸ היא שמי שלא אמר תפילת הדרך בפרסה הראשונה שוב לא יאמרנה. וכבר תמיהו עליו הראשונים, וכי מי שאכל שום וכו', האם משום שפשע ולא התפלל בתחילת דרכו שוב לא יתפלל כלל.

ו. והנראה בישוב שיטת רש"י, דהנה בגדר תפלת הדרך מצינו בגמ'⁹ וז"ל "אמר ליה אליהו לרב סלא חסידא... וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא", ופירש"י "טול רשות", הרי שגדר התפלה היא נטילת רשות מקונו ללכת בדרך¹⁰.

¹ אורח חיים סימן ק"ז.

² ברכות כט:

³ בעיקר המנהג לאמר את מילים אלו, לכאוי"ל שכיום שלא מצוים חיות רעות בדרך, ועיקר התפלה היא להנצל מתאונות, לכאוי"ל מן הראוי לדלג על מילים אלו, אחר שבלא"ה אינם מתיקון חז"ל, וצ"ע למעשה.

⁴ כאשר כבר העירו בזה בסידור עבודת ישראל ובסידור אזור אליהו. ואמנם חלק מההוספות מקורם בסוף מסכת דרך ארץ רבה, אולם שם בפשטות לא מיירי בתפלת הדרך, אלא בתפילה שמתפלל הקם בבוקר, וכמ"ש בבנין יהושע שם.

⁵ כאשר האריכו בירור הענין הפוסקים באו"ח סימן ס"ח וסימן קי"ב.

⁶ דף יא.

⁷ וכאשר מצינו כעין זה בסימן קי"ט, שדעת רבינו יונה שהמוסיף בקשות בלשון רבים, אל יוסיפם באמצע הברכה, כדי שלא יראה כמוסיף על המטבע שקבעו חז"ל, ויכול רק להוסיפם בסוף הברכה. ואף דלא קי"ל (מעיקר הדין) כרבינו יונה, מ"מ בקבע י"ל דכו"ע מודו בזה, וצ"ב.

⁸ ברכות ל.

⁹ שם כט:

¹⁰ ואם יגיע למחוז חפצו לחים ולשמחה ולשלום הרי קיבל רשות, ואם חלילה לא, הרי שלא קיבל רשות.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

וסובר א"כ רש"י, דאין מקום לנטילת רשות, רק קודם שיצא למקום סכנה, אולם לאחר שהלך כבר פרסה והגיע למקום סכנה שוב אין מקום לנטילת רשות, דוכי "בטר דעבדין מתמלכין"¹¹.

ז. ועל פי זה יתיישב אולי עוד ענין בדין תפלת הדרך, דהנה לפי נוסחת הגמ' שבידינו ונוסחת הרי"ף והרא"ש לא מופיעים בתפלת הדרך המילים קודם החתימה "כי אתה שומע" וכו', ומנהגנו להוסיף את מילים אלו הוא ע"פ נוסחת הטור והגר"א.

ואמנם צ"ע לנוסחתנו בגמ', איך תיתכן ברכה שאין אומרים בה מעין החתימה סמוך לחתימה, הלא כלל נקוט בידינו שבכל ברכה צריך שיהיה בה מעין החתימה סמוך לחתימה¹², וצ"ב. ולהנ"ל, יתכן שביאור הדבר הוא, שמכיון שברכה זו אינה ברכה גמורה, אלא גדרה הוא נטילת רשות, שוב אין בה חובה לומר מעין החתימה סמוך לחתימה, ועיין.

ח. והנה כתבו הפוסקים¹³ שמנהגו של המהר"ם מרוטנבורג היה להסמיך את תפלת הדרך לברכה אחרת, כדי שתהיה ברכה הסמוכה לחברתה.

ונראה שאין כוונתו של המהר"ם שחובה לעשות כן, דלא מצינו שתיקנו חכמים את תפלת הדרך רק אחר ברכה אחרת, אלא להידור מצוה היה עושה המהר"ם כן.

ואולם צ"ע א"כ, מדוע מעיקר הדין אין חובה לסמוך את תפלת הדרך לברכה אחרת, כדי שתהיה לה פתיחה¹⁴.

אמנם להנ"ל שברכה זו שונה מכל ברכה, שענינה הוא נטילת רשות, שמא זהו גם הטעם מדוע מעיקר הדין אין חובה להסמיכה לחברתה, וצ"ע בזה.

ט. ולהנ"ל, יתכן דזהו גם ביאור טעם המנהג מדוע נהגו להוסיף בברכה זו יותר ממטבע שטבעו חכמים וכנ"ל, דשמא בברכה זו שאין ענינה אלא נטילת רשות אין קפידא במטבע שטבעו חכמים, וצ"ע.

י. עוד יתכן בזה, דהנה הרמב"ם לא הזכיר כלל את דין תפילת הדרך¹⁵, ובב"י¹⁶ תמה על כך, עיי"ש.

ויתכן שביאור דבריו הם ע"פ מה שכתב בפני יהושע שתפילת הדרך אינה חובה כלל, אלא הנהגה טובה, (ואין בה משום ברכה לבטלה, כיון שאינו אומרה בתורת חובה, עיי"ש), ולדבריו י"ל דמשום הכי לא הזכירה הרמב"ם, אחר שאינה חובה גמורה מעיקר הדין.

יא. ולדברי הפני יהושע אתי שפיר מדוע אין חוששים בתפלת הדרך בשינוי הנוסח מהנוסח שטבעו חכמים, שמאחר שאינה חובה גמורה, כ"ש שאין שינוי הנוסח בה לעיכובא, ואין כאן משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות.

יב. אולם בעיקר דברי הפני יהושע, (שלדבריו תפלת הדרך אינה חובה גמורה, ואין בה משום ברכה לבטלה, דינה א"כ כמו כל בקשה שיכול האדם לאמרה עם חתימה, כמ"ש הפני יהושע שם), צ"ב א"כ מדוע כתבו הפוסקים¹⁷ שבהולך פחות מפרסה יאמרנה ללא חתימה, וכי גרעה תפלת הדרך בפחות מפרסה משאר בקשות שיכול האדם לאמרם עם חתימה, וצ"ע.

¹¹ ב"ב ד.

¹² וכדאיתא בגמ' פסחים קד.

¹³ טוש"ע סימן ק"י סעיף ו'.

¹⁴ ואמנם הראשונים יישבו את קושיה זו באופן אחר, דתפלה המסיימת בברכה אינה צריכה פתיחה, וכמ"ש התו' בכמה דוכתי. אולם למהר"ם דס"ל דלכתחילה בעי' סמיכה, ק' א"כ מדוע אין חובה לעשות כן.

¹⁵ ורק הזכיר שבתפילת ההודאה ביציאה מעיר מוסיף בקשה שתוליכני לשלום וכו' (כדאיתא בברכות ס.). אולם לא הזכיר כלל בה חתימה, ולא שאומרה משהחזיק בדרך עד פרסה.

¹⁶ סוף סימן ק"י.

¹⁷ שם סימן ק"י סעיף ז'.